

LUND UNIVERSITY

De svenska tjänstemännens fackliga styrka ur internationellt perspektiv

Kjellberg, Anders

Published in:

Perspektiv på tjänstemän (Årsbok 1989-1990 Tjänstemannarörelsens arkiv och museum, TAM)

1990

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Kjellberg, A. (1990). De svenska tjänstemännens fackliga styrka ur internationellt perspektiv. I I. Wahlund (Red.), *Perspektiv på tjänstemän (Årsbok 1989-1990 Tjänstemannarörelsens arkiv och museum, TAM)* (Vol. 1989-1990, s. 29-36). Tjänstemannarörelsens arkiv och museum (TAM), Stockholm.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

DE SVENSKA TJÄNSTEMÄNNENS FACKLIGA STYRKA UR INTERNATIONELLT PERSPEKTIV

Av Anders Kjellberg

I Sverige är både arbetare och tjänstemän mycket välorganiserade. Ca fyra femtedelar av vardera gruppen tillhör en fackförening. Det gör att Sverige intar en internationell ledarplats när det gäller andelen fackanslutna. I de tre ledande västliga industriländerna är situationen radikalt annorlunda. Mindre än en femtedel av de japanska löntagarna är fackföreningsmedlemmar. Den japanska siffran blir inte högre trots att åtskilliga fackföreningar är helt företagsbaserade och mycket intimt samarbetar med företagets ledning. Inte ens den västtyska organisationsprocenten når upp till halvdelen av den svenska, men är ändå klart högre än den franska, och på ungefär samma låga nivå som den holländska eller den schweiziska (se tabell 1).

Tabell 1. Facklig organisationsprocent för löntagare (per 31/12)

	1980	1986
Sverige (1)	83	86
Sverige (2)	79	83
Danmark	74	84 (1985)
Finland	81	80
Belgien	75	74
Norge	58	58
Österrike	58	57
Australien	56	55
Storbritannien	54	44
Canada	37	38
Italien	44	36 (1985)
Schweiz	37	34 (1985)
Västtyskland	33	31
Nederländerna	38	29
Japan	31	28
USA	23	18
Frankrike	17	15 (1985)

Anm: Sverige (1) avser löntagare med minst 20 timmars arbetsvecka; Sverige (2) inkluderar deltidsanställda 1-19 timmar per vecka.

Källa: forskningsprojekten "Sverige under socialdemokratien 1932-76" och "Fackliga organisationer i Västeuropa efter 1945" (DUES).

Dessutom växer klyftan mellan Sverige och paret USA-Japan. I USA har andelen fackanslutna oavbrutet sjunkit sedan 1950-talet och i Japan sedan 1970-talet, medan utvecklingen varit den rakt motsatta i Sverige.

Som tabell 2 visar har dock andelen fackligt anslutna löntagare stagnerat i Sverige under 1980-talets tre sista år. Organisationsgraden sjönk under dessa år från ca 86% till ca 83%. Det förefaller var fråga om ett trendbrott, vilket tyder på att de svenska fackliga organisationernas arbetsvillkor försvårats och därmed blivit mer likartade de som råder i många andra länder. Hur djupgående det ev. trendbrottet är får framtiden utvisa. I absoluta tal är tillbakagången störst på arbetarsidan - jämför LOs tillbakagång som fr o m 1989 är större än tjänstemannafackens tillväxt.

Enligt LOs egna undersökningar sjönk andelen fackligt anslutna arbetare något inom Stor-Stockholmsområdet redan före 1980-talets mitt; nedgången var här störst bland privatanställda manliga arbetare (från 78% 1980/81 till 66% 1986/87). Däremot steg andelen fackligt anslutna privat- och offentliganställda kvinnliga arbetare i Stockholmsregionen, liksom i landet i sin helhet. Utvecklingen åren 1987-89 (tabell 2) antyder dock att de fackliga organisationernas problem inte längre enbart är ett Stor-Stockholmsfenomen.

Tabell 2. Facklig organisationsprocent för löntagare 1980-89 (per 31/12)

År	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1980	1 889 082	958 964	171 123	3 114 504	78,5
1981	1 894 499	975 464	179 360	3 143 939	78,9
1982	1 910 001	989 932	189 939	3 184 316	79,6
1983	1 941 033	1 002 181	199 807	3 235 548	80,4
1984	1 980 000	1 018 179	208 409	3 298 366	80,9
1985	2 001 835	1 108 463	218 449	3 349 679	81,6
1986:1	2 017 508	1 126 950	227 872	3 393 158	82,8
1986:2	2 017 508	1 126 950	227 872	3 393 158	85,5
1987	2 021 998	1 134 472	236 425	3 413 438	84,8
1988	2 012 369	1 138 629	244 523	3 416 259	83,8
1989	1 997 058	1 144 007	253 380	3 415 081	82,6

- (1) antal aktiva LO-medlemmar (dvs exkl. pensionärer)
 (2) antal aktiva TCO-medlemmar (dvs exkl. pensionärer och studerande)
 (3) antal aktiva löntagarmedlemmar i SACO (dvs exkl. pensionärer, studerande och fria yrkesutövare samt medlemmarna av Sveriges Reservofficersförbund)

- (4) totala antalet aktiva löntagarmedlemmar i fackliga organisationer (inkl. SAC, Svenska Hamnarbetarförbundet, SALF (ej anslutet till TCO 1979-84), Svensk Pilotförening m fl)
- (5) facklig organisationsprocent för löntagare (inkl. deltidsanställda) baserad på totala antalet aktiva medlemmar i fackliga organisationer 31/12 och antalet löntagare (inkl. arbetslösa) enligt arbetskraftsundersökningarna fjärde kvartalet resp. år.

Anm: För 1986 anges två beräkningar av organisationsgraden, den första jämförbar med föregående år, den andra med efterföljande (anledningen är att AKU-undersökningarnas beräkningsmetod förändrades fr o m 1987).

Källa: forskningsprojektet "Fackliga organisationer i Västeuropa efter 1945"

Den svenska tjänstemannarörelsens genombrott kan dateras till 1930-talet, men även därefter har den fackliga tillväxten varit imponerande. Som framgår av tabell 3 steg tjänstemännens organisationsgrad från 24 procent 1930 till 35 procent 1940. Bland industrins tjänstemän (SIF-området) var uppgången explosionsartad, från endast en procent 1930 till hela 30 procent 1940. Under 1940-talet ökade andelen fackanslutnatjänstemän från cirka en tredjedel till cirka hälften för att 1970 vara uppe i nästan två tredjedelar och 1981 cirka fem sjättedelar av samtliga tjänstemän- se tabell 3.

Tabell 3. Facklig organisationsprocent för privat- och offentliganställda tjänstemän 1930-81

	1930	1940	1950	1960	1970	1975	/	1968	1974	1981
Privatanställda tjänstemän	16	24	33	41	54	62	/	60	69	79
därav SIF	1	30	50	60	80					
Offentliganställda tjänstemän	35	51	69	72	79	85	/	84	86	93
Tjänstemän totalt	24	35	47	52	63	72	/	70	77	86

Anm: 1930-75 beräkningar baserade på folkräkningarna; 1968-81 enligt levnadsnivå undersökningarna (liksom i folkräkningsserien minst 20 timmars arbetsvecka)

Källa: A Kjellberg *Facklig organisering i tolv länder* (Arkiv förlag, Lund 1983) s 127.

Det är tack vare de svenska tjänstemännens internationellt sett unikt höga fackliga organisationsgrad som också den genomsnittliga organisationsgraden för löntagare (arbetare och tjänstemän) blir så hög i

Sverige. Vad som främst skiljer Sverige från de flesta andra länder är att den stora majoriteten av de *privatanställda* tjänstemännen är med i facket. I inget annat land har privatanställda kontorister, tekniker m fl en så hög facklig anslutning som hos oss (ca 80% 1981). Eftersom stat och kommun oftast har en positivare inställning till fackföreningar än privata arbetsgivare är det internationellt sett inte så ovanligt att de offentliganställda tjänstemännen är välorganiserade. Allt som allt hade de svenska tjänstemännen enligt både 1974 och 1981 års levnadsnivåundersökningar en lika hög organisationsgrad som arbetarna. 1981 var hela 86% av tjänstemännen och 85% av arbetarna med i facket - se tabell 4.

Tabell 4. Facklig organisationsprocent för olika tjänstemannagrupper och för arbetare och löntagare 1968-81

	1968		1974		1981				
	totalt	män	kv	totalt	män	kv	totalt	män	kv
Privata högre tjänstem.	64	54		66	69	45	71	71	74
Offentliga högre tjänstem.	85	83	90	85	81	97	95	93	98
Förmän*	76	78	53	92	94		91	94	69
Kontorister & tekniker*	57	62	50	64	67	61	79	82	75
Offentliga lägre tjänstem.	84	92	80	87	90	85	93	93	93
Tjänstemän totalt	70	72	67	77	78	75	86	86	87
Arbetare totalt	74	81	61	77	84	66	85	88	80
Löntagare totalt	73	78	64	77	82	70	86	88	83

*avser privat tjänst

Anm: Endast de med minst 20 timmars arbetsvecka medtagna.

Källa: A Kjellberg *Facklig organisering i tolv länder*

(Arkiv förlag, Lund 1983) s 110 och 144.

Om vi går tillbaka till tabell 1 ser vi att även Danmark, Finland, Belgien, Österrike och Norge är andelen fackanslutna hög eller ganska hög. Här är siffrorna i allmänhet höga för både arbetare och tjänstemän, men ingen av löntagargrupperna är särskilt välorganiserad i ländergruppen med låg organisationsgrad, dit bl a USA, Japan, Frankrike och Nederländerna hör. Men oftast når tjänstemännes organisationsgrad inte upp till arbetarnas. I Norge är tre fjärdedelar av arbetarna med i facket, men bara omkring 40% av de privatanställda tjänstemännen. Det håller nere den genomsnittliga organisationsgraden. Allra störst är variationerna i USA, där hälften av arbetarna utanför jordbruk och servicenäringar tillhörde en fackförening

1970, men så lite som en tiondel av tjänstemännen. Därefter har dessa arbetargrupper organisationsgrad dock sjunkit - till cirka 40% tio år senare - samtidigt som fackföreningar och fackföreningsliknande organisationer för offentligtanställda tjänstemän vuxit ganska kraftigt. Av de senare var 30-38 % fackligt organiserade 1984. Det första talet avser högre tjänstemän och akademiker och det andra tekniker, kontorister m fl. Som jämförelse kan nämnas att endast 4-10% av den egentliga industrins tjänstemän är fackföreningsmedlemmar.

Varför är då den svenska tjänstemannarörelsen så stark? Ja det beror i varje fall inte på att något tvingar tjänstemännen att gå in i en fackförening. I endel andra länder - som Australien, Storbritannien och USA - har det inte varit ovanligt att fackföreningarna uppnått avtal om så kallad closed shop. Då förbjöds arbetsgivaren att anställa oorganiserad arbetskraft. Visserligen leder systemet till 100-procentig anslutning på vissa företag, men det är inte endast detta som avgör en fackförenings styrka. Den ytterst låga organisationsgraden bland amerikanska tjänstemän och den extremt höga bland svenska antyder att det finns ett samband mellan arbetarrörelsens styrka och tjänstemannafackens. Avgörande förefaller vara i vilken mån arbetarnas fackföreningar lyckats få gehör för den fackliga idén hos den allmänna opinionen och att få den accepterad av arbetsgivarna, d v s hur pass löntagarvänligt klimat man lyckats uppnå. I synnerhet privatanställda tjänstemän är känsliga för vad som anses som "passande" på arbetsplatsen och som "berättigade" krav.

I Sverige kom arbetarnas fackföreningar att tjäna som *förebild* och *utmaning* för tjänstemännen efter första världskriget och speciellt under 1930-talet då industrins tjänstemän för första gången började strömma in i facket i storskala. Genom att tjänstemännen byggde upp egna organisationer efter det mönster som rådde bland arbetarna, d v s med starka centralorganisationer (TCO, SACO-SR), förbund med en bred medlemssammansättning och sist men inte minst, fackklubbar ute på arbetsplatserna fick man en slagkraftig organisationsform. Utan den hade SIF:s spektakulära framgångar under 1930-talet knappast varit möjliga (se tabell 3). Internationellt sett är det unikt att praktiskt taget alla industritjänstemän (utom arbetsledare och civilingenjörer) tillhör en och samma tjänstemannafackförening: SIF (Svenska Industritjänstemannaförbundet). Tack vare att organiseringen skett vertikalt har slagkraftiga fackförbund som SIF och SKTF (Sveriges Kommunaltjänstemannaförbund) skapats.

Samtidigt som arbetarnas fackföreningsrörelse fungerade som förebild och

utmaning (tjänstemännens reallöneökning släpade efter arbetarnas 1914-1930), var tjänstemännens *självständiga organisering* i *egna* förbund och centralorganisationer betydelsefull. För det första visar en internationell jämförelse att tjänstemannagruppernas organisationsgrad blir låg om de är hänvisade till arbetarnas fackföreningar, som de kan ha svårt att identifiera sig med. Så är det t ex för de amerikanska industritjänstemännen. För det andra krävdes det i Sverige en omfattande aktivitet från tjänstemannaorganisationernas *egen* sida för att få till stånd den lagstiftning (1936) som skyddade de privatanställda tjänstemännens rätt att bilda fackföreningar och förhandla om kollektivavtal. Det medverkade till att företagsvisa strider om rätten att bilda fackföreningar, som varit - och är - så vanliga i t ex USA och Storbritannien undvikits.

Framför allt TCO:s föregångare Daco (De Anställdas Centralorganisation, bildad 1931) kan ta åt sig äran av att ha drivit fram 1936 års lag om förenings- och förhandlingsrätt. LO har hela tiden haft en positiv inställning till att tjänstemännen gått in för *egna, slagkraftiga organisationer* på såväl lokal som central nivå. Därigenom har man i Sverige undvikit uppsplitande tvister om vilka fackförbund tjänstemännen skall tillhöra.

Sedan arbetsgivarnas motstånd väl brutits underlättades den fackliga expansionen av att tjänstemännen kunde dra nytta av det mönster som utvecklats på svensk arbetsmarknad, närmare bestämt att fackförbund med en bred medlemssammansättning träffar avtal med en välorganiserad arbetsgivarpart. Motpolen utgörs av USA, där ett mer fragmentariskt förhandlingssystem i kombination med dåligt organiserade - och ej sällan fackföreningsfientliga - arbetsgivare har försvårat organiseringen. Därtill kommer den amerikanska arbetslagstiftningens bestämmelse att en fackförening saknar rättigheter såvida den inte i val samlar en majoritet av löntagarna bakom sig.

I Storbritannien har arbetarrörelsens samlade styrka varit ganska betydande, men privattjänstemännens organisationsgrad är ändå mycket låg. Endast 32% av industritjänstemännen var med i facket 1974 och så lite som 12% tio år tidigare. Detta belyser betydelsen av att *en rad* gynnsamma faktorer samverkat med varandra i det svenska fallet. I Storbritannien har det inte funnits någon motsvarighet till den svenska lagstiftningen på det privata området. Den annorlunda organisationsmodellen - frånvaron av *egna* centralorganisationer och i stort sett också en facklig arbetsplatsorganisation (till skillnad från bland arbetarna) samt den yrkesvisa organiseringen - i kombination med det mer fragmentariska avtalssystemet utgör en annan del av förklaringen till de engelska privattjänstemännens låga

organisationsgrad. Däremot har de offentliganställda tjänstemännens organisering i hög grad undrättats av att de beviljades förenings- och förhandlingsrätt redan strax efter första världskriget.

Utrymmet tillåter inte att här gå närmare in på alla de omständigheter som påverkar den fackliga medlemsutvecklingen. En översikt över de faktorer som tas upp i studien *Facklig organisering i tolv länder* (Arkiv förlag, Lund 1983) ser ut på följande sätt:

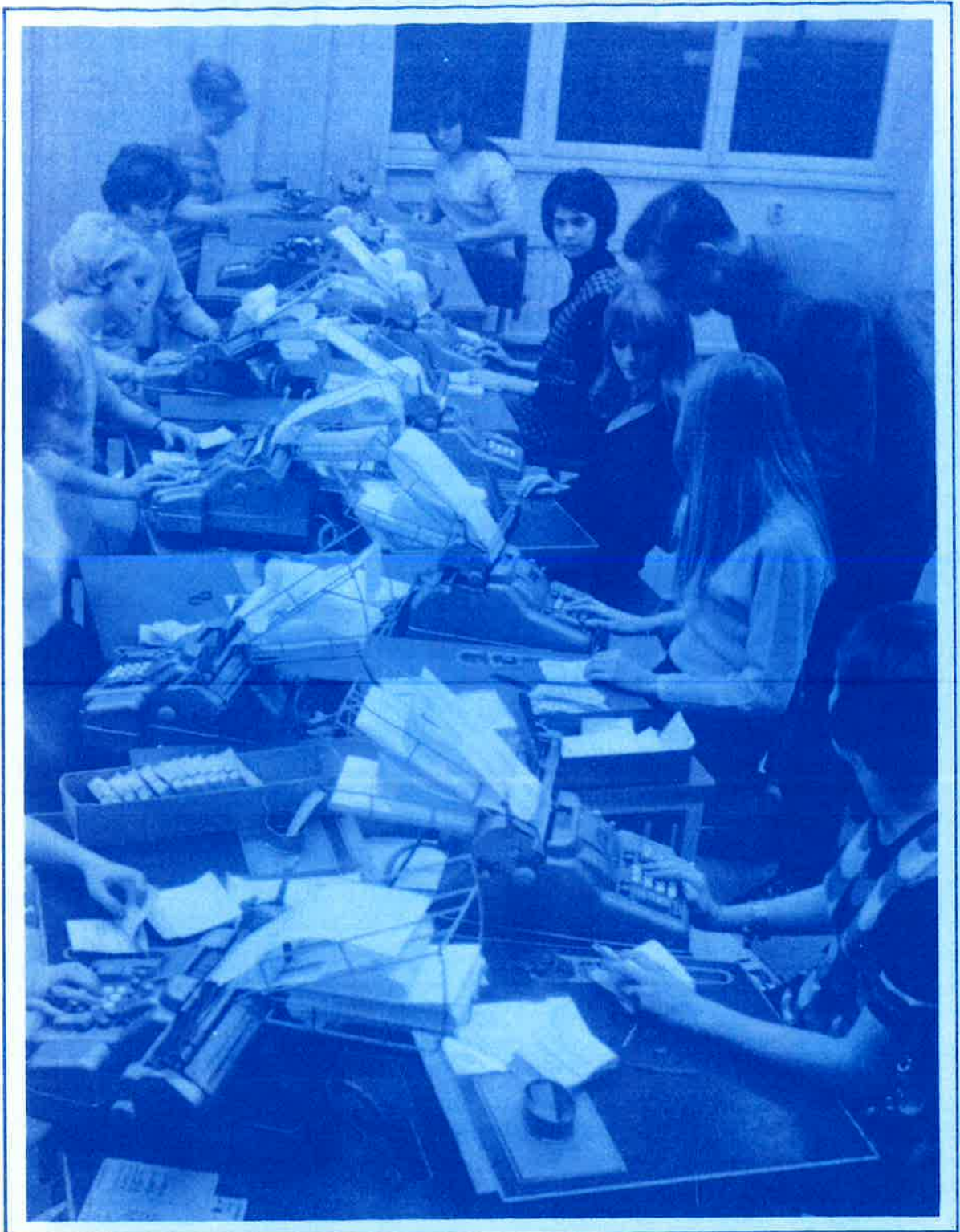
- Den fackliga arbetsplatsorganisationens omfattning och karaktär
- Arbetgivarnas organisering och strategi gentemot fackföreningar
- Olikheter mellan olika löntagargrupper och förändringar i arbetskraftens sammansättning
- Ekonomisk konjunkturutveckling, inklusive betydelsen av facklig understödsverksamhet vid arbetslöshet och arbetsmarknadskonflikter
- Arbetarrörelsens karaktär och samlade styrka (inklusive regeringens färg)
- Den internationella politiska konjunkturutvecklingens genomslagskraft, d v s att perioder av arbetarrörelseoffensiv (t ex 1968-75) och defensiv (t ex det kalla kriget) visar sig betyda olika mycket i olika länder.

Den förstnämnda, d v s fackklubbarnas och de fackliga förtroendemännens inverkan har ofta förbisetts av fackföreningsforskningen. Man har till stor del riktat uppmärksamheten mot central facklig nivå och förbunds nivå, medan klubbverksamheten fallit utanför analysen. Det är därför inte förvånande att svensk fackföreningsrörelse förknippats med ett centraliserat förhandlingssystem och centraliserade fackliga organisationer.

Vid en internationell jämförelse som också tar hänsyn till arbetsplatsnivån visar det sig paradoxalt nog att svensk fackföreningsrörelse *på en och sammagång* är mer centraliserad och decentraliserad än i de kontinentaleuropeiska länderna med en låg organisationsgrad, d v s Nederländerna, Västtyskland, Frankrike och fram till 1960-talets slut också Italien. *Mer decentraliserad* i den meningen att den fackliga arbetsplatsorganisationen i Sverige varit - och är - välutbyggd, medan det i flera av de andra länderna förekommer driftsråd eller liknande organ som utses av samtliga anställda, oberoende av om de tillhör en fackförening

eller ej. Svenska fackföreningar har varit *mer centraliserade* på så sätt att centralorganisationerna för arbetare och tjänstemän spelat en viktigare roll än i många andra länder.

Både den större decentraliseringen *och* centraliseringen har varit till fördel för den fackliga styrkan. Genom fackklubbarna blir fackföreningen något påtagligt direkt på arbetsplatserna och som medlemmarna kan kontakta utan svårighet. Det har utan tvekan bidragit till att det i Sverige närmast är en självklarhet att tillhöra facket. Kraftfulla centralorganisationer och förbund har sett till att inga löntagargrupper förblivit oorganiserade. Utan en centralisering hade man inte heller lika framgångsrikt kunnat bedriva en politik som främjat sammanhållningen mellan olika grupper (bl a solidarisk lönepolitik).

Årsbok 1989–1990
Tjänstemannarörelsens Arkiv och Museum
TAM

Perspektiv på Tjänstemän

Årsbok 1989 och 1990
Tjänstemannarörelsens Arkiv och Museum
TAM

ISBN 91-87350-06-8

Bild på omslaget:

KW Gullers, Kontorsarbete på 60-talet

Layout: Datagår'n, Bjuråker

Första upplagan, första tryckningen

Upplaga 1 000 ex, 90-07, TCO - Realtryck

FÖRORD

Tjänstemannarörelsen har länge varit en av de minst skildrade folkrörelserna i Sverige. Men någonting håller på att hända. Alltfler studier belyser olika aspekter av tjänstemannarörelsens framväxt och tjänstemännens förhållanden av igår och idag.

I TAMs årsbok för 1989 och 1990 ger vi exempel på detta. Uppsatserna i årsboken presenterades ursprungligen vid en konferens våren 1990 för att uppmärksamma TAMs femårs-jubileum. Konferensen genomfördes i samverkan med Arbetslivscentrum

Det är en förhoppning att läsningen av årsboken skall stimulera till vidare intresse för och studier kring tjänstemännen.

Stockholm i juni 1990

Ingrid Wahlund
Arkiv- och museichef

INNEHÅLL

INLEDNING.....	7
Olle Söderman, TAM över tiden. En tillbakablick , nuläge samt visioner för framtiden.....	9
TJÄNSTEMANNARÖRELSEN UNDER INDUSTRIALISMEN	
Thord Wallén, Suveränitet och samverkan. Några viktiga drag i TCO:s organisationsutveckling.....	19
Anders Kjellberg, De svenska tjänstemännens fackliga styrka ur internationellt prespektiv.....	29
Agneta Emanuelsson, Den moderna sjuksköterskan. Ideal och verklighet i sekelskiftets Sverige.....	39
Birgitta Conradson, Familjeflickor, präglerskor och det lokala fac- ket . Om facklig verksamhet på ett försäkringsbolag under 1940-talet.....	47
ARBETSLIVET INFÖR 90-TALET	
Anders Forsman, Kompetensutveckling och ekonomisk tillväxt....	57
KORT OM FÖRFATTARNA.....	63
TAM:s VERKSAMHET 1989 och 1990 (tom 30.6)	
Arkivet.....	65
Dokumentation.....	67
Utställningar, program och visningar.....	68
Kunskapsutveckling och forskning kring tjänstemannarörelsen....	70
BILAGOR:	
1. Nyförtecknade arkiv under 1989 och 1990 (tom 30.6)	71
2. Programserier.....	74
3. TAMs styrelse 1989 och 1990.....	76
4. TAMs vetenskapliga råd.....	77
5. TAMs arkivråd.....	78
6. TAMs personal.....	79
7. TAM-publikationer.....	80
8. Bilder i TAMs årsbok.....	82

KORT OM FÖRFATTARNA

Birgitta Conradson är Fil dr i etnologi på avhandlingen *Kontorsfolket* (1988) och Intendent vid Nordiska museet, Hon är för närvarande tjänstledig för forskningsuppdrag bl a för Botkyrka invandrarinstitut & museum.

Agneta Emanuelsson är doktorand vid historiska institutionen vid Uppsala universitet. Hon disputerar hösten 1990 på en avhandling om sjuksköterskor och sjukvårdsbiträdens yrkesspecialisering 1850-1940. Avhandlingen ges ut i SHSTF:s skriftserie Forsknings- och Utvecklingen hösten 1990.

Anders Forsman är fil dr i ekonomisk historia vid Uppsala universitet. Han är sedan 1985 anställd som ekonom på TCO. Anders Forsman har bl a skrivit böckerna "En teori om staten och den offentliga sektorn" 1980 och "Från tjänstefolk till tjänstesamhälle, 1987

Anders Kjellberg är fil dr och forskarassistent vid Sociologiska institutionen, Lunds universitet. Avhandlingen *Facklig organisering i tolv länder* (Arkiv förlag, Lund 1983) och uppsatsen "Från industriell demokrati till medbestämmande - fackliga utvecklingslinjer 1917-1980" (*Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia* nr 21-22 1981) tillkom båda inom forskningsprojektet " Sverige under socialdemokratien 1932-76". Har också behandlat konsekvenserna av det svenska kapitalets internationalisering och ekonomiska styrka i "Klass och förändring" (Zenit nr 91 1986). Han deltar f n i det internationella projektet "Fackliga organisationer i Västeuropa efter 1945" (på engelska "The Development of Trade Union Systems in Western European Societies", DUES).

Olle Söderman är ordförande i Statstjänstemannaförbundet och vice ordförande i TCO- S. Han är vidare ordförande i TAMs styrelse samt ordförande för TAMs vetenskapliga råd. Olle Söderman var tidigare verksam vid Lantbrukshögskolan i Ulltuna.

Thord Wallén är pol mag och arbetade som utredare och senare som studierektor för facklig utbildning inom TCO 1952-84. Under åren 1985-88 var han chef för Tjänstemannarörelsens Arkiv och Museum, TAM. Thord Wallén är författare till ett antal böcker, skrifter och artiklar om tjänstemännens historia och tjänstemannarörelsens fackliga ideologi t ex *Bakom Dokumenten. Femtio år av vision och verklighet, TCO, 1985, Suveränitet och Samverkan, Några viktiga drag i TCOs organisationsutveckling, TCO/TAM, 1989* samt tillsammans med Ingrid Wahlund *Min arbetsplats och samhället - studier kring tjänstemännens villkor i historiskt och socialt perspektiv, Brevskolan, 1982.*